

ЎЗБЕКИСТОНДА ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАР БОЗОРИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЭВОЛЮЦИЯСИ

Сайдуллаев Шахзод Шерзодович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил изланувчиси

Аннотация

Мазкур илмий-тадқиқот ишида Ўзбекистон Республикасида қимматли қоғозлар бозорининг ривожланиш тарихи ва эволюцияси даврларга бўлинган ҳолда ўрганган.

Калитли сўзлар

фонд бозори, IPO, кредит бозори

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси қабул қилиниб, иқтисодиётни тараққий эттиришнинг устувор вазифалари аниқ белгилаб берилганидан сўнг, фонд бозорини ривожлантириш масаласи энг долзабр масалалардан бирига айланган. Қимматли қоғозлар бозори нафақат мамлакатнинг, балки бутун дунё яхлит иқтисодиётининг ва молиявий бозорининг энг муҳим бўғини ҳисобланади.

Мамлакатимизда фонд бозорини ривожлантиришга қаратилган бир неча уринишлар амалга оширилганига қарамай, фонд бозорининг мамлакат ривожланишидаги ўрни ҳамон пастлигича қолмоқда.

Ривожланган мамлакатлар ўз миллий иқтисодиётини ривожланиши учун қимматли қоғозлар бозори механизмлари ва воситалари орқали ресурсларнинг салмоқли қисмини жалб қилади. Шунинг учун ҳам дунёнинг илғор, ривожланган АҚШ, Германия, Япония каби мамлакатларида аҳоли, корхона, ташкилотлар ва давлатни ўзидан вақтинча бўш пул ва бошқа маблағларни жалб қилиш ва миллий иқтисодиётни ривожланишга йўналтириш имконини берувчи фонд бозорининг яхши ва ривожланган тизимлари мавжуд.

Ўзбекистонда мустақилликка эришилганидан сўнг иқтисодиётни молиялаштириш манбаи сифатида асосий эътибор банк кредитларига қаратилди. Айнан банклар аҳоли, корхона ва ташкилотлар, шунингдек, давлат маблағларини кредит асосида жалб қилувчи муассаса сифатида иқтисодиётнинг реал секторига улкан сармоя киритдилар. Банклар ўз навбатида совет тизимидан қолган катта молиявий ресурслар ва малакали кадрларни жамлаб олди. Давлат томонидан банк соҳасига катта маблағ ва имтиёзлар кўринишида ҳар томонлама ёрдам кўрсатилди.

Совет тузумидан ўзбек фонд бозори фақатгина давлат облигацияларини ва жамғарма сертификатларини мерос қилиб олган. Қимматли қоғозларнинг бошқа турлари фонд бозорида олди-сотди қилинмаган. Мамлакат мустақилликка эришгандан сўнг фонд бозори шиддат билан ривожлана бошлади. Хусусан, 1994 йилда Республика фонд биржаси ташкил этилди,

1996 йилдан 2011 йилгача давлат қимматли қоғозлари бозорининг муайян ривожланишини кузатилди. Умуман олганда ўзбек фонд бозори ривожланиш эволюциясини қуйидаги муҳим қисмларга бўлиниш сифатида кўриб чиқиш мумкин (1-расм).

1-расм. Ўзбекистонда қимматли қоғозлар бозорининг ривожланиш босқичлари

Ўзбекистон қимматли қоғозлар бозорининг 2010 йилгача бўлган ривожланиш даврида асосан давлат корхона ва ташкилотларини – яъни давлат мулкларини акциядорлик жамиятларига ўзгартириш орқали хусусийлаштириш ишлари амалга оширилган. Бунда халқаро тажрибадан келиб чиқиб, фонд бозорининг янги инструментлари муомалага киритилмаган, балки акциялар бозори фақат қайта ташкил этилган давлат мулкларининг акцияларини олди-сотдиси билан бир маромда фаолият кўрсатиб келган. Кенг миқёсдаги хусусийлаштириш жараёнида акцияларнинг чиқарилиши, бунинг натижасида беш мингга яқин давлат корхоналари акциядорлик жамиятларига айлантирилгани корхоналар айланмасига янги молиявий ресурслар ва инвестицияларнинг жалб этилишига олиб келмади, балки асосан фақат уларнинг эгасининг - давлат мулки хусусий мулкка ўзгаришини англатарди. Қимматли қоғозлари бозори Молия вазирлиги томонидан фақат давлат бюджети тақчиллигини қоплаш воситаси сифатида қараларди.

Бироқ, 2015 йилда қонунчилик базаси янги нашрда ва Корпоратив кодексни ишлаб чиқилгани ҳисобига фонд бозорида ҳаракат динамикаси ижобий томонга бироз ўзгарди. Шундай бўлсада, бугунга қадар, функцияларини тўлақонли бажара оладиган, ривожланган фонд бозорларига рақобатбардош бўла оладиган, ҳатто ички молия бозорида бозорнинг бошқа сегментлари билан рақобатлаша оладиган фаол бозор вужудга келмади. Хусусан, кредит бозорининг фонд бозорига нисбатан ривожланиш тезлигини таққослаб кўрадиган бўлсак, кредит бозори ҳамон мамлакат молия бозорида етакчи ўринда эканлигини кўриш мумкин (1-жадвал).

1-жадвал

Кредит ва фонд бозорларининг ривожланиш кўрсаткичлари таққослама жадвали (2021 йил бўйича)

Кредит бозори кўрсаткичлари	Кўрсаткич миқдори	Фонд бозори кўрсаткичлари	Кўрсаткич миқдори
Кредит ташкилотлари сони	4 568 та	Фонд бозори профессионал иштирокчилари сони (биржалар ва брокерлар)	2 та биржа 49 та брокер

Кредит қўйилмалари (млрд. сўм)	326 385,6	Битимлар миқдори	71 489 та
Депозитлар (млрд. сўм)	156 189,8	Битимлар хажми (млрд. сўм)	1 260,51

Юқоридаги жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, кредит бозорининг асосий кўрсаткичлари фонд бозорининг асосий кўрсаткичлари бир неча юз баробар ортиқ. Бу эса банк тизимига бўлган ишонч ва унинг кафолатланганлиги фонд бозорига нисбатан мустаҳкам эканлигидан далолат беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. И.Бутиков. Рынок ценных бумаг Узбекистана: новые горизонты. Журнал «Бозор, пул ва кредит», №1, 2019 г.
2. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки маълумотлари.
3. Тошкент республика фонд биржаси маълумотлари.

